

անհաշիւ և թանկ այդ գոյքերը, որոնք 1915 ի աղէտէն փրկուած էին: Այս գանձերուն բանալին Շնորհք Պատրիարքի կողմէն այս հանրածանօթ գողին վստահուիլը առանց պատճառի չէր, Շնորհք Պատրիարքի նման զբաղմանէր մը կողմէն: Իր հովանաւորած քահանայները իրեն պէս զոյգ, կնամոյ և անբարոյ էին, բազմաթիւ անգամներ տուններէ և պանդոկներէ վտարուած, իրենց լպիրշ վարձուներուն համար:

«Իսթամպուլականութիւնը իր ամենանուսատ և անփառունակ շրջանն է որ կ'ապրի, որովհետև թուրքի մը ապօրէն գաւակը Հայոց Պատրիարքութեան Աթոռը բազմած է . . . :

«Հակառակ մամուլի զգաստութեան հրաւերին, Շնորհք Պատրիարք իր վանական մէկ սիրակցորդին հետ, վասն հանգստեան մարմնոյ իւրոյ, զբօսավայրերու մէջ քանիցս զուարճացած է, բռնուած և թերթերու միջոցաւ խայտառակուած»:

Հոս կը դնենք իր կենսագրին նամակը Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, —

(Շարունակելի՝ 3)

Ե .

Իսթանպուլ, 2 Ապրիլ 1969

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդ, Նախագահութեամբ Ամենայն Հայոց Հայրապետի

Ս . Էջմիածին

Նիւթ՝ Դասասանագիր

Վեհափառ Տէր,

Մէկու մը իսկական նկարագիրը հասկնալու և անոր մասին որոշում մը կատարելու տալու համար, ենթակային գործունէութիւնը և կեանքի զանազան շրջաններուն ունեցած ձեռնարկներուն արդիւնքը վերլուծելով տրուած որոշումն ու վճիռը արժէք կ'ունենայ: Ես ալ այս համոզումով, գիտակցութեամբ և կատարիալ անկեղծութեամբ ու անկողմնակալօրէն, Շնորհք Պատրիարքի հետ մօտէն և մանաւանդ ազգային կենսական հարցերու շուրջ մեր ունեցած գաղտնի աշխատութեանց առիթով, սրբաբոցօրէն ունեցած մեր փոխադարձ արտայայտութիւններուն և առաջարկներուն պատճառով, Շնորհք Պատրիարքի իրական անձը Հոգեւոր վերին իշխանութեան ծանօթացնելը նուիրական պարտականութիւն կը համարեմ: Ես այն համոզումը ունիմ, թէ իմ վկայութիւններս մեր ազգին գերագոյն շահերուն օգտակար կ'ըլլայ. և պատմութեան մօտ չ'մնացած էջերը կը լուսաբանէ:

Ա. — Շնորհք Եպիսկոպոսը Երուսաղէմէն վտարուելէ վերջ Իսթանպուլ եկաւ: Ան ինքզինքը անմեղ ու անիրաւուած ցոյց տալու աշխատած ըլլալը դէպքերն ու պատահարները ցոյց տալին . . . 1961 թուականին, Ս. Երրորդութիւն եկեղեցիին մէջ Պր. Ժիլյէն Բարունակեանի (այժմ թաղական նոյն եկեղեցւոյ) պատկազրութեան նախագահած ըլլալուն համար իրեն տրուած ժամուցը մերժելով, զօյք մը կօշիկ կ'ուզէ . . . : Նախ, մերժուած ժամուցը քանի մը կօշիկի համազօր էր . . . : Հոս դժուար չէ գուշակել թէ ան կօշիկի պէտք չ'ունէր, որովհետեւ ինք ինծի երկու հառ կօշիկ տուաւ 19 Յուլիս 1961 ին Վեհափառ Հայրապետին փառք Օթէլի մէջ ունեցած երոյթիս պատճառով անիրաւուած քահանայի մը իսկական ոգրալի վիճակին ոգրերգութիւնը ստուգելէ վերջը իր քար սիրտը քաղցրացեր էր . . . : Արդար ու անկեղծ ըլլալու համար, պէտք է խոստովանիլ թէ Շնորհք Եպո. իր այդ վարձուներէնքերովը համայնքին աչքին փոշի ցանել կ'ուզէր . . . որովհետեւ ստուգուեցաւ թէ, ճիշդ այդ

օրերուն, Գալուստեան Եպս. Տիրամօր անունովը հարիւր հազար (100,000) ռուկի արժէքով կալուած մը գնելու ձեռնարկներ կ'ըլլան։ Այս դէպքին ճշմարտութիւնը ՕՅԱ Տպարանի գրառար Պր. Կարօ Մէնըշեանը կը վկայէ։ Այս պարունը Գալուստեան ընտանիքի ամենամօտ անդամներէն է... Եւ սակայն, այդ չըջանին այս իրականութիւնը չգիտցող Խթանպուլի համայնքը, ԲՈՂՈՏՆ մնացած Շնորհք Եպիսկոպոսը Պատրիարք ընտրելով, անիրաւուած բարձրատիճան եկեղեցական մը թէ՛ նիւթապէս և թէ՛ բարոյապէս վարձատրած ըլլալու գոհունակութիւնովը երանութեան գիրկը թաղուեր էր... :

Բ. — Շնորհք Եպս.ը Պատրիարք ընտրուելէ վերջ, առաջին գործը մօրեղբօր տղան Զատիկը դատարանի որոշումով իրեն հոգեպաշտպան ըրաւ։ Այս ձեռնարկին կանխամտածուած ըլլալուն ապացոյցը չուշտացաւ... Շնորհք Պատրիարք իր հոգեպաշտպանին նշանախօսութեան իբր նուէր երեսուն հազար (30,000) ռուկի արժէքով ինքնաշարժ մը նուիրեց... Այս կասկած ներշնչող դէպքը մամուլի էջերուն մէջ Շնորհք Պատրիարքի դէմ առաջին ընդվզումը եղաւ... Այս պարագան սուրբ պոչին դուրսը մնացած ըլլալը ցոյց տուաւ... առաջին առիթով, Գալուստեան ընտանիքի հարիւր երեսուն հազար (130,000) ի տէր ըլլալը փաստուած եղաւ։ Այսօրան պատկանելի հարստութեան մը տէր եղող ընտանիքի մը մէջ անդամին բոլորի մնացած ըլլալը կեղծիք է՞ միթէ... :

Գ. — Շնորհք Պատրիարք ապա Դպրեմանքի Տեսուչ Շահան Վրդ. Սվաճեանը պաշտօնական ընելով, իրեն համակիր ու գործակից Երուսաղէմական մը անոր տեղը նշանակել փորձեց։ Եւ սակայն Շահան Վարդապետը ընդդիմացաւ, և նոյնիսկ պետութեան մօտ լրատուութիւն ընելով իր դիրքը չկորսնցնելու աշխատեցաւ։ Շնորհք Պատրիարք գործնականապէս, Երուսաղէմի պոյճարը Խթանպուլ փոխադրեց... Երբ իր այս ծրագրի գործադրութեան չյաջողեցաւ, իր քննախնդրութեան յագուրդ տալու տենչով, Երուսաղէմի Պատրիարքի անուան յիշատակութիւնը եկեղեցիներու մէջ դադարեցնել տուաւ, հակառակ որ Վեհափառ Հայրապետը այս անտեղի և թշնամական վերաբերումին վերջ տալ հրահանգած էր... և մանաւանդ Շնորհք Պատրիարք կը մոռնար թէ գահակալները պահպանէր են, իսկ Աթոռները ազգինն են, և անոնց անձնական շահերու կամ խաղերու գործիք ընելը սրբապղծութիւն է... հոս յայտնի կ'ըլլայ թէ Շնորհք Պատրիարքի կիրքերը բանականութեան տիրապետած են։

Դ. — Շնորհք Պատրիարք երեք անգամ արտասահման ճամբորդեց։ Ան իր այս ուղևորութեանց իր հետը փոքրաւորներ տարաւ։ Անոնցմէ Հոգւ. Տ. Խաչատուր Աբեղայ Սարաճեան խոստովանեցաւ, թէ իր անունովը առնուած երկու հարիւր (200) Տոլար օվիզը միծաւորը ձեռքէն առնելով՝ Զուլիցերիոյ մէջ դրամատունը պտուկեցուցած է։ Այս իրականութիւնը Տիկին Ազգայնոյ Ղազարեանն ալ հաստատեց։ Ան խոստովանեցաւ թէ Փարիզաբնակ քանի մը տիկիններու հետ հանգանակութիւն ըրած է, արեղային առօրեայ ծախսերուն համար, որպէսզի արեղան պանդոկին մէջ բանտարկուելէ ազատի... :

Այս ճշմարիտ վկայութիւնը կ'ապացուցանէ թէ Շնորհք Պատրիարք երեք անգամուայ ուղևորութեան առիթներով տասնեակերկու հազար (12,000) Տոլար (Թրքական հարիւր քսան հազար (120,000) ռուկի) իր անունովը Զուլիցերիոյ դրամատունները տեղաւորած է, և տոմարներուն մէջ ալ Պատրիարքական ծախք արձանագրած է։

Ե. — Կիւլպէնկեան Ֆոնտի կողմէ աղքատ ու որր տղոց կազդուրման կայանի մը համար տրամադրուած 500,000 Թրքական ռուկով, Գլխաւոր կողմի մէջ առնուած շէնքերը՝ Շնորհք Պատրիարք իր անունին արձանագրել տուած ըլլալը երբ իմացուեցաւ, այս կալուածները ազգապատկան դարձնելու համար տարիներով մամուլի էջերուն մէջ բողոքներ ու առաջարկներ եղան. համայնքին մէջ ըսի ըզաններ չառնակուեցան. և ի վերջոյ, Ամենապատիւը Խթանապետը հազար (70,000) ռուկինց բաժին մը իրեն վերապահելով ազգին վերադարձնելու բարեհաճեցաւ։

Այս ապօրինութեան պատճառով, Իսթանպուլի Կիւլպէնկեան Ֆօնտի ներկայացուցիչը՝ Պր. Ժաք Ապրէզանէլ հրաժարելու պարտաւորուեցաւ: Ան իր հրաժարականին մէջ ըսած էր. «Պետութիւն մը ինծի վստահած ըլլալուն համար զիս իրեն ներկայացուցիչ կարգած է. ես այսպիսի խաբայիս գործերու մասնակից ըլլալով, քե՛ իմ եւ քե ինծի վստահութիւն ներշնչող պետութեան վարկը խախտած կ'ըլլամ...»:

Զ. — Կիւլպէնկեան Հիմնարկէն Իսթանպուլի Դպրեվանքին յատկացուած ֆան հազար (20,000) Տոլարի ապագան ալ համայնքէն գաղտնի կը պահուի:

Է. — Ամերիկայի մէջ Իսթանպուլի Դպրեվանքի անունով հանգանակուած գումարներուն քե՛ ֆանակը եւ քե ալ կացութիւնը մինչեւ այսօր Իսթանպուլահայկութեան գաղտնի կը պահուի:

Ը. — Պատրիարքարանի ելեմուտքն ալ հանրութենէն գաղտնի կը պահուի: Պատրիարքը ի՞նչ ամսական կը ստանայ՝ մարդ չի գիտեր:

Թ. — Իր մօրեղբայրը ստէն օր Պատրիարքարանի մէջ առա ու անդ կը պարապի եւ ամսական դուժար մը կը ստանայ:

Ժ. — Մօրեղբօր կիներ իր անձնական գործերը կը տեսնէ ու կերակուրը կ'եփէ: Ան ալ ամսականը Պատրիարքարանէն կը ստանայ:

ԺԱ. — Մօրեղբայրը բնակարանի վարձք չալլու համար բնակութիւնը Պատրիարքարան հասցատելով, ամսական առնուազն երկու հարիւր (200) ոսկի շահ մըն ալ այս կերպով կ'ապահովէ:

ԺԲ. — Եւ մանաւանդ, Շնորհ Պատրիարքի հաշուհաշոյս ընթացքը մտածել կու տայ թէ արդեօք դեռ մեզի անծանօթ ի՞նչ զեղծույններ տեղի կ'ունենան: Աստուած գիտէ...:

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ո Ն Ս Ն Ա Ն Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա. — Տ. Վրթանէս Գինյ. Տէրաէրեանը (այժմ վասն չառաքի խաչակիր ե փոխանորդ...) որ դէպի Ամերիկա ուղևորութեան Շնորհ Պատրիարքի փոքրաւորութիւնը բրած էր, Ամերիկայի իր անոյշ ու անմոռաց մէկ յիշատակը Մայր Եկեղեցւոյ քարտուղար Պր. Հերմոն Աղասեանի պատմած է. Շնորհ Պատրիարքի հետ օր մը նաւարանի մը մէջ նստած միջոցին, Պատրիարքը սպասեակ օրիորդ մը մասնաճեղով՝ «այս օրիորդը ըրած նշաններովը քեզի հաւնած ըլլալը կը յայտնէ...» կ'ըսէ: Ճաշէն վերջը, «եռեքր իր մեծաւորը պանդոկ առաջնորդէկ յետոյ, ճոյն նաւարանը երբալով, Շնորհ Պատրիարքի ցոյց տուած աղջկան հետ կը զուարեանայ...»:

Ան Շնորհ Պատրիարքի բարոյականին ճշգրիտ չափանիշը... հոգեւոր պետ մը, որ իր փոքրաւորին ինչե՛ր կը սորվեցնէ եւ ինչպիսի՛ վայրեր կը յաճախէ. որբավայրի փոխարէն՝ զօրավայրը, բարի խրատի փոխարէն՝ կարծ կը նախընտրէ: Ան իր փոքրաւորը հետեանքի գրեթէ նետելով ու անոր սեռային դասեր տալով, իր մօտ գործերը վարագործելու համար ըրած ըլլալը դժուար չէ գուշակել...:

Բ. — Շնորհ Պատրիարքի մետիմն ու վանական արեւակից ընկերը՝ Խառակ Վրդ. Ղազարեան Մայր Եկեղեցւոյ ուրաւակիրներէն Պր. Արսաէս Տիւլիքեանի տունը, նաեւ միջոցին ըմպելով զուխը ջախնելէ յետոյ, գրպանէն Շնորհ Պատրիարքի հետ Ամերիկայի մէջ մերկ կիներու գիրկը ֆառում լուսանկարը հրապարակով ցոյց տուած է:

Գ. — Կարգաթող Պատրիարք Նիսիւսի Գալթիակոթեան դէպքին մանրամասնութեանց մէջ, Տիկին Անահիթը, «իմ բոյն ֆանդոդը Շնորհ Պատրիարքն էր...» յայտարարեց մամուլի միջոցաւ (3 Մայիս 1968, Թիւ 469, ԱՐՇԱԽ):

Դ. — Շնորհ Պատրիարքի օրով, Պատրիարքարանը բռնապետական կեդրոնի մը, ահաբեկչական վայրի մը վերածում է: Պատրիարքարանի ռեւէ մէկ պատշոնային հետ էրի խօսիլ կ'ուզէի, կասկածոս ակնարկներով նախ տուրք կը լռեսէ, եւ ապա, երկիւղով լեցում, «Ա՛խ, ձեզի հետ խօսիլս այսինչը չտեսնէ» կ'աղբարէ... եւ կամ որեւէ դուռ

մը եթէ բանաւ, ուրիշ սեմեակներէ գլուխներ դուրս կը՛ցցուին. *Հաւատքի, Յուսոյ եւ Միտոյ* ներկայացուցիչին կեղդունը՝ վախի, ասելութեան ու բեմամուրեան պիղծ աղբիւսի կոյտի վերածուած է Շնորհի Պատրիարքի շնորհիւ . . . : *Որովհետեւ, այսօրուան պաշտօնէութիւնը* *Հոռահողի Գարեգին Պատրիարքի օրով ալ կը պաշտօնավարէր, բացի այսօրուան կաթառուած փոխանորդէն եւ հեռացուածէն . . .*

Ե. — *Շնորհք Պատրիարք կատարեալ բռնադատական զգացումներով անձ մըն է։ Ան կ'ուզէ որ ամէն ինչ իր ուզած ձևովը ըլլայ եւ ամէն ոք իր կամքին հնազանդի։ Եւ մանաւանդ չափազանց կ'ախորժի որ իրեն քծնին . . .* Այս նուազ ցանկութիւնները ճշտելու վստահողի անձնուրուիւթեան մը ապացոյցներն են։ Ապացոյց՝ «Շնորհք Արքեպս. ասպարէզ կը կարգայ համեստ թաղերու մատակարար մարմիններուն (եւ Պատրիարքարան կը հրաւիրեմ սոյն թաղականները, որոնց հետ տեսակցել կ'ուզէ կամքս, կ'ըսէ Ամենապատիւր)»։ Այս յայտարարութեան գրգռապատճառը համայնքային կարեւոր հարցերու մասին խորհրդակցելն էր։ Մինչդեռ Ամենապատիւը քանի մը ջոճ թաղերու ներկայացուցիչները հրաւիրած ըլլալուն պտտառով, միւս թաղերու մատակարարներու բողոքներուն նայ պատասխանը տուած էր Շնորհք Պատրիարքը։ Հոս իր քմածին ու կամայական ձգտումները ի յայտ կու գան եւ մեր ըսածները կը փաստեն։

Զ. — *Կաբգ մը քահանաներու, որոնց ձրիօրէն շնորհաբախտութիւններ եղան, գողութիւնները, անպատուութիւնները, զեղծումները եւ հոգեւորականի անվայել զանազան Եանասակութիւնները մամուլի հեջերուն մէջ հրապարակեցի . . .* Եւ սակայն Շնորհի Պատրիարք արեւը ցելոյով ծեփելու կամ վարպուրելու կը ճցնի . . . : Եւ սակայն իր ճիգերը ցած նկնիմ են . . . :

Է. — *Շնորհք Պատրիարք զօրաւորին առջև կը խոնարհի, իսկ տկարին դէմ կը հերոսանայ . . .* Ան երբեմն իր պարագրութիւնները մոռնալով՝ իր բռնակալական նոպաներուն, իր մտերմութիւնն ու բարեբարներուն նոյնիսկ կը յոխորտայ, եւ ոսթիկանով Պատրիարքարանէն դուրս հանելու կը սպառնայ . . . (Թաւուր Գամէր, Մայր Եկեղեցւոյ թաղականները ետլին)։ Ան կը մոռնայ թէ Պատրիարքարանը ազգին տեղականութիւնն է, եւ ինքը ազգին ծառան եւ սպասաւորն է։ Անոր խիղճը կատարեալ Ա. ՊԱՌԱՌԺ մըն է։ Եթէ գինքը լաւ մեկնաբանել պէտք ըլլայ, իրենց գազանային կիրքերովը նեմաւոր ձէնկիդ խանի, Թիմուր Լէնկի եւ Ներոնի հոգիովը վերածնած բսելը ամենեւնի յարմար կ'ըլլայ։ Շնորհք Պատրիարք իր հանգիստին ու շահուն համար ամէն նուիրականութիւն ու սրբութիւն առ ոչինչ համարելով, ճիճմէ վերջը ջրհեղեղի սկզբունքին կը հետեւի . . . :

Ը. — *Վեհափառ Հայրապետի Վիեննա ժամանումին տասը վայրկեան մնալուն, Շնորհք Պատրիարք հանգստանալու համար պանդոկ կ'երթայ . . .* անոր նպատակը հանգստանալ չէր, այլ մեծամտութեան ցանկութիւնն էր որ անձամբ Վեհափառին ոտք երթալը նուազութիւն կը սեպէր . . . Եւ սակայն ան չէր անդադարած քե Վազգէն Կաթողիկոսը ազգը ընտրած էր, եւ պէտք էր ազգին կամքին առջեւ խոնարհիլ . . . : (Այս դէպքին ակնատեսն վկան է Շնորհք Պատրիարքը իր կարգ հրաւիրողը իսթանպուլահայութեան արտեւարու եւ բացառիկ դէմքերէն հիւսնածեղէնի բարձր ճարտարագէտ եւ մտաւորական հեղինակութիւն ու եղող Պր. Վահէ Սէֆերեանն է (Պիկէտ)։

Թ. — *Շնորհք Պատրիարք երբ Երուսաղէմի գողութեան պատճառով ամբաստանուեցաւ, Իսթանպուլի քաղաքի մասնակարարներու պատգամութեան ապաւինեցաւ, որ զանոնք արհամարհելով՝ անոնց հաշիւ տալէ կը խուսափէր . . .* բուն իրաւաւորը որ կ'արհամարհէր, նեպ պարագային անոնց աղաչելու պարտաւորուեցաւ, «Դուր ինձմէ հաշիւ պահանջելու իրաւունք չունիք . . .» ըսելով վճռած ներկայացուցիչներուն շուքին ապաստանած միջոցին, ազգին ներկայացուցիչները քաղաքանութեան պարտաւորութիւնը մոռնալով, միայն գուրի գազուտէն օտրուելով որոշում մը տուին . . . : Այս որոշումը եւ սխալը պատմութեան ամենամեծ սեւ էջը եղաւ Հայ իրականութեան . . . որովհետեւ, իսթանպուլի Հայութեան համար Երուսաղէմի դէպքերը մութ կը մնա-

յին: Ուրիշ պարագայ մը, Շնորհ Պատրիարքը ինքզինքը պատկերացնելու անկարող էր, որ ուրիշներու օժանդակութեան ապաւինեցաւ: Այս կարեւոր պարագան բնաւ չմտաբերուեցաւ: Եւ արդէն, Շնորհ Պատրիարք իրեն պէտք եղած վկայութիւնը ապահովելէ յետոյ, զինքը պաշտպանողները այսօր կը հեռնէ և Պատրիարքարանէն կը վռնէ: Անոնք ալ իրենց սխալին վրայ կ'աւաղեն, բայց ի գուր...:

Ժ. — Շնորհ Պատրիարք լրագրական ծանուցումներուն մէջ մասնաւորաբար կը պարտադրէ, որպէսզի «Հայրախնամ Պատրիարք» ծիսգրոյր գրուի... սակայն, ցաւալի իրականութիւնը երբ խոստովանիմք, անոր արժանի ծիսգրոյր «Տիրասպան»ն է...:

ԺԱ. — Շնորհ Պատրիարքի օրինական հայրը Բենիամին Գալուստեանն է, իսկ պատեմական հայրը Հանր Քեանհեան (Թուրք հայրը) է...: Ան Հանր Քեանհեանական բնազդով կը շարժի քան թէ Բենիամինական...: Այս դատաւճռին իսկութիւնը մինչև հիմա ըսուածները և ըսուելիքները կը փոստեն:

ԺԲ. — Շնորհ Պատրիարք անձնական շահու փոխարէն ազգային նուիրակաւորութիւնները ածան կը վաճառէ: Առ այդ, ունինք հետեւեալ փաստերը. —

1) 1963 ին, երբ Շնորհ Պատրիարք էջմիածնէն վերադարձաւ, վեհափառ Հայրապետի մէկ հրահանգը ինծի հաղորդեց.

«Տղաս, վեհափառ Հայրապետը ըսւ Անատուրի աշխատութեանցը նկարագրականները կարգադրով գոհ մնացեր է և կը փափաքէ որ Սահակ Պարթեւ հայրապետի անիւնները էջմիածին փոխադրելու աւխտայն»: Ես ալ իրեն պատասխանեցի. «Սրբազան Հայր, վեհափառին փափաքը ինծի համար հրաման է», և անմիջապէս գործի լծուեցայ: Պատրիարքին հրաժեշտի ողջունը առնելու գացած օրս, Լուսահոգի Մամբրէ Արքեպս. Սիրունեանն ալ ներկայ էր: Ես սա ձեռով արտայայտուեցայ. «Սրբազան Հայր, ես վաղը դէպի Տարուս համբայ կ'ելլեմ: Եւ սակայն չեմ գիտեր թէ ի՞նչ բաներով պիտի դիմաւորուինք: Եթէ օր մը իմամբ թէ Շաւարժ Քանհեանը զուլթը ներմակ է այլեւ՝ մի՛ հաւատաք, ես միտ Շաւարժ Քանհեանի պիտի մնամ»: Ասկէ վերջ, Շնորհ Պատրիարքի հետ համախորհուրդ աշխատիլ սկսանք: Իմ առ՝ ասուրեանցս նկարագրականները մամուլի եջերուն վրայ հրատարակելով, անոնց համալսուութիւնը հրապարակով ազդիս թալու միտումը ունեի: Իսկ կարեւոր խնդիրները բերանացի եւ գրուող կերպով Պատրիարքին կը մատուցանէի: Մեծ պատասխանատուութիւնը միտ իմ վրաս էր, դժուարութեանց դիմ ես կը պայքարէի, վստօգներու առջեւ ես կը գոհուէի, ներքական եւ բաւոյական զրկամեմբուն՝ դարձեալ ես նշուակ կ'ըլլայի...: Անատուրի մէջ պաշտօնավարութեան ու աշխատութեանցս միջոցին, իսթանպուլի իրաւունքներէս զրկուելէ զատ, ճանապարհորդութեան ծախսերն ալ անձնականէս կը հոգայի:

2) Իմ վրաս ծանրացող բնուր թեթեւեղութիւն և ընտանիքիս ու զաւակներուս ապրուստը ապահովելու համար երբ Շնորհ Պատրիարքէն օժանդակութիւն խնդրեցի, ինծի եղած առաջարկէն սահմակեցայ, ապշեցայ, շուտահեցայ ու ատամսեցայ. «Տղաս, Տիրա՛ Սրբազանը բեգի Ամերիկայէն ամեն ամիս հարիւր (100) Տոլար պիտի յաւակացնէ, պայմանաւ որ դուն մեր Պատրիարքութեան հետ յարաբերութիւններդ խզելով, անատուրի մեզի հնուրիւններ բերես»: Այս խոստովանութիւնը որքան որ խնացողին անհաւատարի թուի, և սակայն բացարձակ ճշմարտութիւն մըն է, Այս իրականութիւնը յանուն նուիրական ուխտիս եւ Արդար Դատաւորին առջեւ համարձակօրէն կը խոստովանիմ:

3) Շնորհ Պատրիարքի նեմք, վատ, լպիւր ու անպատիւ առաջարկը մերժելու համար, Անատուրի ազգօգուտ աւխտանքներուս արեւելեալ: Հաւառուկ որ «Մամարա»-ի խմբագիր Պ. Պետրոս Զօպեանի «Տէր Շաւարժի աշխատանքներին գոհ եմ եւ զայն պիտի վարձատրեմ» խոստովանութեան, ընդհակառակը, Տէր Շաւարժի դէմ հալածանքի ձեռնարկեց...: Սիրս կը մոռնոյի ըսելու թէ սկարներու գեմի՝ սուտի, գրաւորութեան ու հայրնորութեան ապաւինելու զիջանեցաւ Գալուստեան Պատրիարքը:

4) Անխիղճ Գալուստեան Շնորհ Պատրիարքի նւթական զրկումի միջոցա-

ռուսը շատ երկար կհնար տեսել, և սակայն Մայր Եկեղեցւոյ գաւառացի արդարադատ թաղականներու պաշտպանութեան առջև հաջիւ չորս ամիսներ դիմանալով տեղի տուաւ:

5) Շաւարս Քինյ. Պալմանի Մայր Եկեղեցւոյ մէջ ալ ցուցաբերած անհախճաբայ ու անհաւասարելի աւխտամեկներն ու գործունէութիւնը Շնորհ Պատրիարքի հանգիստը կը վրդովէին... Ան ամէն խաղախ միջոցներու կը դիմէր, որպէսզի Շաւարս Քահանայի բոլոր ազգագուտ, շինարար, պատուարբեր ու բարի գործերը խափանէ... Եւ սակայն, արեւը կարելի չէ ցելով ձեփել... Եւ մանաւանդ հոգեւոր պիտի մը կը վայելէ, որ գոնէ ի պատճենի ազգոգուտ աւխտունութիւնները զնահաճէ եւ վարձատրէ...:

6) «Գործք քո գովեսցեն զքեզ»: Շնորհ Պատրիարք Աւետարանական վճռով ալ դատապարտեալ է: Շահան և խոսքով Եպիսկոպոսներու աղէտը, անարժան մարդոց քահանայացումը, տգէտ, գող, անպատիւ և մանաւանդ եկեղեցւոյ մէջ իգտութեամբ շնացող (Յարութիւն Քինյ. Հայացեան) քահանաները եկեղեցւոյ նուիրական կարգերով վարձատրելը պերճախօս սպացոյցներ ու փաստեր են:

Գ Ա Ղ Թ Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր Ո Ւ Ծ Ա Հ Ա Գ Ո Ր Ծ Ո Ւ Մ Ը

Ա. — 1966 ին, Վարդոյի երկրաշարժին և Տարօն (Մուշ) կը գտնուէի. Դէպքերուն ու պատահաններուն ըսուն տկանաւորը ես էի: Աղէտին տնտեսութիւնը ևս ճաշակիւ էի... տեսածներուս ու կարիքներու մասին Պատրիարքարան առած տեղեկագիրներուս հակառակ, Շնորհ Պատրիարք այս գործին ալ իրեն առիւծի բաժին հանելիք գործակիցներու հետ աւխտով մախրեցեց:

Բ. — Շնորհ Պատրիարքի Անտուրուի ներկայացուցիչը՝ Կիրակոս Քինյ. Թափաբլեան (Իսթանպուլահայութեան ծանօթ զեղծարար Պետրոս Թոքաթլեան, որ երբ քահանայ ձեռնադրուեցաւ. ինք զեռ ապաշխարութեան մէջ էր, որ Տիարապաշտը լուր հասաւ թէ այսինչ անուն կինը իր հոմանունին է):

Գ. — Այս յոռի անցեալով անձը, Շնորհ Պատրիարքի մատուցած ծառայութեան քաջակերուելով, Տիգրանակերթի եկեղեցիին պատկանող արժեւաւոր հնութիւններ Խարանգուլ բերելով, առանց Պատրիարքարանի գիտակցութեան, Խարանգուլի գոց շուկային մէջ վաճառել կը փորձէ: Իսթանպուլահայութեան ու զաղթաշխարհի հայութիւնը Շաւարճ Քահանայի գործունէութեան ծանօթ ըլլալուն, պատմական հարցերու մասին լուտարանութիւն և հնութիւններու արժէքը արժեւորելու համար, իմ կարծիքս առնել կը նախընտրեն: Այս պատճառաւ, ազգային կեանքի անցուղարձերէն անպայման տեղեկ կ'ըլլամ: Տիգրանակերթի եկեղեցիին պատկանող հնութիւններն ալ (սակի ծնծղայ, կանթեզ, բուրվառ ևն.) Ձրանսացի հնագէտ մը հարիւր հազար թըրքական տակի արժէքով գնահատելէ վերջ, Տիգրանակերթի Տաղուտը իմ ալ կարծիքս հասկնալ ուղիւ ըլլալուն պատճառով, իրականութեան վերահասու եղայ... և զէպքը 8 Յունուար 1969 թուակիր տեղեկագրով մը Պատրիարքարան հաղորդեցի: Շնորհ Պատրիարք որքան որ իմ արդար ու գնահատանքի արժանի ձեռնարկն իստիանպուլ միտնումով տեղեկագիրս վերադարձուց, եւ սակայն գող կիրակոս Քահանան Խարանգուլէն ձեռնուցայն վերադարձաւ: Այս կացութիւնը Շնորհ Պատրիարքին ալ հանելի շրուեցաւ:

Դ. — Շնորհ Պատրիարք իր մեղսակիցներուն արարքները ոտ բանաձեռով կը հրահէ. «Հոս Եգիպտոս է, մէկ կողմն ալ դուն համեստ»:

Ե. — Երբ փոքրուտը հարիւր հազար ոսկին իւրացնելու կը համարձակի, արդեօք մեծամտիմ որքա՞ն օսհեցուցած է:

Մ Ե Բ Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ս Ե Ի Է Զ Ը . . .

Այսօր Տարօնի շրջանը ինձմէ գրառ ուէ մէկը երթալու ո՛չ համարձակութիւնը և ոչ ալ պէտք եղած ծանօթութիւնը ունի: Հին շէնքերը կործանած, տեղերու առնուները փոխուած, և ամէն ինչ որ Հայուն էր՝ մոռացութեան գիրկը թաղուելու վերջալոյսին հոսած են: Պատմական իրողութիւն մըն է, թէ մեր բոլոր հին վանքերը մեհաններ էին: Անոնք քանդուեցան և եկեղեցիներու վերածուեցան: Հին հեթանոսական քանդակները շրջուելով և կամ հիմերու տակը թաղուելով՝ ապագայ սերունդին մոռցնել տրուեցաւ . . . : Այսօր երբ մեր տաճարները կը կործանին, հին յիշատակարանները կը վերածնին, անուց լուսանկարը քաշել և կամ մէկ քանդակին տիրանալը, մեր պատմութեան ու մշակոյթին համար սրբազան ու նուիրական պարտականութիւն մը չէ՞ միթէ . . . : Ուստի պատմական անդամանելի չարիք մըն է որ կը գործուի . . . : Դժբախտաբար այս անգութ սրբապղծութիւնը անխղճօրէն Շնորհի Պատրիարքի կ'ընէ:

Ըսածներս ու ըսելիքներս կատարեալ ճշմարտութիւններ են, եւ ես ալ ուխտիս հաւատարիմ, հաւատաւոր, նուիրեալ ու անկեղծ գինուոր մը, կատարեալ քննիչութեամբ կը վկայեմ, քէ Շնորհի Պատրիարք անծնական շահու եւ փառքի համար ամէն սրբութիւն կը զոհէ: Ան կատարեալ շահասէր, փառամոլ եւ գոռոզ բնաւորութեամբ ծնած խլեակ մըն է:

Վեհափառ Տէր, այս դատաւարանագիրս Զերդ Վեհափառութեան նախագահած Գերագոյն Հոգևոր Խորհուրդին մատուցանելով, ծառայական պարտականութիւնս կը կատարեմ: Բայց, աւա՛ղ, Վեհութեանդ նուիրական հրամանը, անարժան Շնորհի Պատրիարքի ստորին ցանկութիւններուն պատճառով, չկարենալ իրականացնելու կսկիծովը, Ս. Սահակ Պարթեւ Հայրապետի աճիւններուն օտարութեան մէջ որը մնալուն պատճառեղով Հաճը Քեանհեայի ընկեցիկը . . . իր երեսը պատմութեան առջեւ սեւ թող մնայ:

Երեսանկեալ ու ծնրագիր մատչիմ ի համբոյր

Զեր Ս. և օծեալ Աջոյն

մնամ վշտահար ու հաւատարիմ ծառայ Զերդ

Շ. Ք. Պ.

